

Fülöp Tamás:

Szovjet főhadiszállás Szolnokon

Kőolajosok a vádlottak padján

Adalékok az alföldi megyeszékhely 1956-os eseményeihez¹

Szolnok 1956-os krónikájának kimerítő, pontos és megbízható feltárásával, a meglévő forrásanyagok publikálásával – kisebb forrásközléseket, néhány, az események egy-egy részterületét feldolgozó tudományos igényű munkát és tényfeltáró riportot leszámítva – tulajdonképpen mind a mai napig adós helytörténeti és országos historiográfiánk.² Ezt a hiányt – mindössze egyetlen elvetélt átfogó kísérleten kívül³ – érdemben csupán néhány tanulmány, elsősorban Cseh Géza munkássága, valamint Fekete István, Tiszai Lajos és Wirth Gábor munkái próbálták meg pótolni. Közel másfél évtizeddel a rendszerváltást követően mindez a város múltját kutató szakemberek, a Szolnok legújabb kori történelme iránt érdeklődő diákok és idősebb generációk, valamint az országos eseményeket elemző történészek-politológusok számára is hiányt jelent. Szakmai berkekben ezeket a hiányosságokat részben a fennmaradt források szűkösségével, a korabeli szemtanúk, résztvevők időközbeni elhalálózásával, pontatlan, ellentmondásos, nem megbízható visszaemlékezéseivel, részben pedig azzal magyarázzák, hogy a fővárosi, illetve más vidéki települések forradalmi megmozdulásai közt az események intenzitásában tapasztalható éles különbség Jász-Nagykun-Szol-

¹ A jelen tanulmányban közzé adott kutatási eredmények döntő része a XX. Század Intézet támogatásával készített pályamunka részét képezik.

² Szolnok és Jász-Nagykun-Szolnok megye 1956-os történelmének feltárásában napjaink egyik legjelentősebb eredményének tekinthetjük CSEH Géza: A Damjanich Rádió hullámhosszán. Szolnok – 1956. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Közleményei 5. Szolnok, 2003. című forráskiadását, melynek bevezetőjében a szerző átfogó képet ad a városban lejátszódott forradalmi eseményekről, illetve bemutatja a forradalom leverését és az új kormány megalakulását meghirdető Kádár-beszéd keletkezésének hátterét. A fenti munkán kívül Szolnok 1956-os történelmével foglalkozó, eddig megjelentetett főbb publikációk és forráskiadások: 1956 Szolnok megyében. 1956. október–novembere a Szolnok megyei sajtó és aprónyomtatványok tükrében. Szolnok, 1989.; APOR Balázs – FÜLÖP Tamás: „Forradalom és megtorlás Szolnokon” – Interjú Buda Ernővel, a Kőolajkutató és Feltáró Vállalat Alföldi Fűrási Kerülete 1956 előtti főmérnökével. In.: Sic Itur ad Astra 2001/3-4.; CSEH Géza: Az 1956-os forradalom Szolnok megyében. Szolnok, 2000. (Kézirat, megjelenés alatt); FEKETE István: A forradalom és a Forgószél hadművelet. In.: Jászkunság 2001/3-4.; GULYÁS Katalin: A város története 1850-től napjainkig In.: Szolnok – A város pánságtól a harmadik évezred küszöbéig. Bp., Dinasztia Kiadó, 2000.; TISZAI Lajos: Szolnokország. Szolnok, Szélrózsa Bt., 2001. WIRTH Gábor: A Szolnoki Damjanich rádió az 1956-os forradalomban. In.: Jászsági Évkönyv 2002. Jászberény, 2002.

³ Gondolok itt elsősorban a Palotai Judit asszony szervezésében megindított, több intézmény (Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, Szolnoki Főiskola, középiskolák) részvételével megkezdett munkálatokra, melyeknek eredményei máig nem kerültek napvilágra.

nok megye és Szolnok 1956-os történéseire is rányomta bélyegét. Való igaz, Szolnokot és a megyét – s ezt támasztják alá a levéltári források, a visszaemlékezések és Cseh Géza kutatásai is – 1956. októberében viszonylagos, vagyis: véres tömegdemonstrációktól, fegyveres összetűzésektől, halálos áldozatokat követelő atrocitásoktól mentes nyugalom jellemezte.⁴ Mindez persze nem azt jelentette, hogy a város mindennapjai a forradalom heteiben csendes eseménytelenségben teltek volna. Szolnokon csakúgy, mint valamennyi megyeszékhelyen, a budapesti megmozdulások hatására október 23. után gyors és mélyreható változások kezdődtek mind a politikai hatalom, mind a gazdasági élet és a társadalom, mind pedig a végrehajtó hatalom helyi intézményeiben, szervezeteiben is. Azonban a jelenkor tisztánlátását mind a mai napig megnehezíti, hogy az elmúlt évtizedek múlt-hamisításoktól sem mentes történetírása Szolnok 1956-os szerepének pontos feltárását ellehetetlenítve, a helyi történelem országos megítélését hosszú időre tévutakra vezette. A történelem iróniája, hogy a rendszerváltás előtti (s tehetjük hozzá, olykor napjaink) közgondolkodásban – a városra kényszerített szerepből adódóan – Szolnok és a megye nem elsősorban mint a pesti forradalmárok élelmzésében fontos szerepet játszó régió, hanem mint a szovjet segítséggel megalakított és a forradalmat eltipró Kádár-kormány megalakulásának helyszíne szerepelt. S jóllehet, napjainkban is hiányzik még a forradalom eseményeinek korrekt és kimerítő bemutatása, a Kádár-kormány megalakulásának pontos rekonstrukciója, a társadalom különböző rétegeinek forradalomban való részvételének elemzése, ma már kijelenthetjük, hogy helytörténetírásunk fontos eredményekkel rendelkezik a témakör feldolgozását, pontosabb megismerését illetően, és sikeresen cáfolta a rendszerváltás előtti évtizedek történelemhamisításait.

A forradalom előzményeként Szolnokon 1956 nyár végén-ősz elején tűntek fel a Rákosi-rezsim fellazulásának, a rendszer bírálatának halk, majd egyre határozottabb jelei. A Szolnok Megyei Néplap néhány kritikusabb hangvételű cikke mellett a Társadalom és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat vitaestjei, beszélgetései teremtetek jó alkalmat arra, hogy a város gazdasági-társadalmi életének bátrabb és kritikusabb gondolkodású tagjai, színészek, mérnökök, orvosok, újságírók, tanárok, diákok megfogalmazhassák bírálatukat és kritikájukat a helyi és országos pártszervekkel, hatóságokkal szemben.⁵ A fővárosi forradalmi események tényleges tömegmoz-

⁴ CSEH Géza: Az 1956-os forradalom Szolnok megyében. Szolnok, 2000. (Kézirat, megjelenés alatt). (A hivatkozott mű a továbbiakban: CSEH Géza 2000.) CSEH Géza: A Damjanich Rádió hullámhosszán. Szolnok – 1956. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Közleményei 5. Szolnok, 2003. (A hivatkozott mű a továbbiakban: CSEH Géza 2003.) 5-7. p.

⁵ A Szolnok Megyei Néplap a Megyei Pártbizottság és a Megyei Tanács napilapja volt, melynek irányítása 1956. október 27-étől átkerült a munkástanács kezébe, s A Nép Lapja címen a Szolnok Megyei Forradalmi Tanács lapjaként jelent meg november 4-ig. November 5-én a lap szerkesztése újra a pártbizottság irányítása alá került. A TTIT vitaestjeiről vö.: CSEH Géza 2000.: 3-4. p.

gósító hatása Szolnokra megkésve, 1956. október 26-27-én érkezett meg, noha a budapesti történések híre a városban már október 23-án forradalmi hangulatot eredményezett. A városi események élére a Közlekedési Egyetem diáksága állt, s október 23-án, a rádión keresztül érkező budapesti hírek hatására az események nem várt módon felgyorsultak. Pestről és Gödöllőről egyetemista küldöttek érkeztek Szolnokra, majd este 7 órakor nagygyűlést tartottak az egyetem dísztermében. A közlekedésmérnök-hallgatók kimondták intézményük kiválását az ország korábban egyetlen ifjúsági szervezetéből, a DISZ-ből és csatlakoztak a Szegeden megalapított MEFESZ-hez. Ezt követően az egyetemisták és a hozzájuk szegődő színészek, értelmiségiek, újságírók átvonultak a színház épületébe, megszakították az előadást, bejelentették, hogy Budapesten kitört a forradalom és elszavalták a Nemzeti dalt. Szolnokon október 25-ig csupán kisebb tüntetésekről, megmozdulásokról lehetett számot adni, majd 1956. október 26-án délelőtt 9 óra körül a Kossuth téren minden eddiginél nagyobb tüntetésre gyűltek össze a szolnoki üzemek munkásai, a diákok és az intézmények dolgozói.⁶ Kommunista-ellenes jelszavak kíséretében a tömeg a megyei és városi pártvezetők távozását, a munkástanács megalakítását, a szovjet csapatok kivonulását követelte. Tüntetőik jelentek meg a város szovjet emlékműveinél – a Tisza-parton, a városi rendelőintézet előtt, a megyeháza mögött –, majd azokat megrongálták, ledöntötték, a sztálinista jelképeket eltávolították. Néhány órával később Dancsi József, a Járműjavító szociáldemokrata politikai múlttal rendelkező munkásának vezetésével életre hívták a 22 tagú Szolnok Megyei Munkástanácsot, amely a korábbi rezsim összeomlása után a helyi hatalmi struktúra élére került.⁷ A változásokkal elégedetlen diákok és fiatal munkások 7-800 fős csoportja nem volt hajlandó a tüntetés végén távozni, s fegyvert követelve kivonultak a Killián György Repülőtiszt Hajózó Iskola repülőterére, hogy a helyőrségtől fegyvereket szerezzenek. A repülőtér parancsnoka, Kablay Lajos alezredes fogadta a küldötteket és meggyőzte őket a felfegyverkezés értelmetlenségéről, megtagadta a lőfegyverek kiadását, s így a fiatalok kénytelenek voltak üres kézzel távozni.⁸ Szolnokon a munkástanács 1956. november 4-ig maradt ura a helyzetnek, a Kádár-kormány megalakítása után és a városban tartózkodó jelentős létszámú szovjet katonai erő miatt befolyása fokozatosan csökkent, majd 1957 elején a Kádár-kormány megszilárdulását követően a politikai nyomás erősödésével a szervezet megszűnt.⁹ A forradalmi események menetét jelentősen befolyásolta, hogy az

⁶ A tömeg létszáma az adatok és visszaemlékezések szerint is jóval meghaladta a 10 ezer főt, mely a város lakóinak számához képest is igen jelentősnek mondható. Vö.: CSEH Géza 2000.: 10-11. p.

⁷ Teljes nevén Szolnok Megyei Forradalmi Munkás-Paraszt- és Katonatanács.

⁸ FEKETE István: A forradalom és a Forgószél hadművelet. In.: Jászkunság 2001/3-4. 122. p. (Az idézett mű a továbbiakban: FEKETE István im.) A vérontás nélkül lezajlott szolnoki eseményekben igen fontos szerep jutott a forradalom legfontosabb közigazgatási szervezőinek, elsősorban Dancsi Józsefnek és Kablay Lajosnak.

⁹ Vö.: CSEH Géza 2000. im.: 20-21. és 51-52. p.

MDP megyei titkára, Kálmán István – korábbi ideológiai elköteleződésével meghasonulva – a reformok és a Nagy Imre kormány mögé állt.

A megalakuló munkástanács lemondatta a megyei tanács elnökét, elrendelte a megyei ÁVH lefegyverzését és felosztatását, s felhívta az üzemek dolgozóit, hogy minden vállalatnál és hivatalban kezdjék meg a munkástanácsok megszervezését. A Belügyminisztérium megyei főosztályának tagjai, a rendőrség vezetői már 26-án együttműködésre léptek a forradalom hatalmi szerveivel, az általános gyűlésben részesített államvédelmi alakulatok tagjait pedig – akik a pártbizottság felsőbb utasításának hiányában tétlenül szemlélték az eseményeket – a munkástanács – részben saját biztonságuk érdekében – november 2-án letartóztatta. A megyei munkástanács felhívására október 26-a után megindul az egyes üzemekben is a munkástanácsok megszervezése, október 30-án A Nép Lapja a koalíciós pártok helyi újjászerveződéséről tudósított, s a fővárosi és országos események alapján úgy tűnt, hogy lehetőség nyílt egy demokratikusabb kibontakozásra.¹⁰ Szolnokon azonban a jótékony változás szinte minden esélyére, a kibontakozás valamennyi formájára fojtogatóan hatott az itt tartózkodó szovjet fegyveres alakulatok folyamatosan növekvő létszáma.¹¹ Éppen ezért nem véletlen, hogy a városban szinte kilátást sem hagyva a forradalom követeléseinek valóra váltására, az itt élők kiútkeresésének megfogalmazására, az **események forgatókönyvét** – az ország más városaihoz képest már jóval korábban – döntő részben a szovjet pártvezetés közvetlen utasításai és **a katonai parancsnokok** harcászati szempontja határozták meg. A honvédség szolnoki alakulataiból Kablay Lajos elnökletével létrehozott Forradalmi Katonai Tanács november 1-jén kezdte meg a város védelmi tervének kidolgozását, de másnap a szolnoki katonai vezetők a jelentős létszámú szovjet haderő itt tartózkodása miatt (a szovjet hadsereg vezetése Konyev marsall irányításával Szolnokon, a Városmajor úti [akkor Vörös Csillag út] szovjet laktanyában hozta létre a forradalom katonai leverését végrehajtó alakulatainak központi főhadiszállását) lemondani kényszerültek a tervről.¹² A szovjet vezetés döntése alapján november 3-án Szolnokon keresztül megindult a Vörös Hadsereg páncélos alakulatainak támadása Budapest ellen, majd másnap hajnali 3 órakor a szovjet katonai egységek megkezdték a szolnoki laktanyák és középületek fokozatos megszállását is.

November 4-én hajnali 5 órától, meghatározott időközönként a Kossuth adó hullámhosszán megkezdődött Kádár János és Münnich Ferenc nyilatkozatának sugárzása. A proklamáció arról tájékoztatta a hallgatókat, hogy Kádár János vezetésével, Marosán György és Münnich Ferenc részvételével megalakult a forradalmi munkás-paraszt kormány, mely a szovjet csapatok segítségével megkezdte harcát az „ellenforradalom” alakulatai ellen. Cseh Géza, Wirth Gábor és Tiszai Lajos kutatásai

¹⁰ *A Nép Lapja* 1956. október 30.

¹¹ FEKETE István im.: 121-123. p.

¹² FEKETE István im.: 127. p. CSEH Géza 2003. im.: 20. p.

mára egyértelműen bebizonyították, hogy a magnószalagról leforgatott Kádár-nyilatkozatot – amelyet nem is maga Kádár, hanem Sándor László ungvári újságíró olvasott magnetofonra az ungvári stúdióban – minden bizonnyal Moszkvában készítették, majd a ruszicizmusokkal teli szöveget Balla László kárpát-ukrajnai magyar íróval megformázva, először Ungvárról, majd mozgó katonai adókról kezdték el sugározni.¹³ Kádár, akit nyilvánvalóan a szovjet pártvezetők választottak ki erre a feladatra, minden valószínűség szerint csupán november 4-én, szovjet katonai egységekkel érkezett meg a Szovjetunióból Szolnokra, vagyis a kormány megalakulása bejelentésének pillanatában sem Kádár, sem a kormány tagjai nem tartózkodtak Szolnokon.¹⁴ Még Kádár Szolnokon való tartózkodása alatt, november 5-én, a volt ÁVH-s állomány bevonásával megkezdődött – nyilván a kormány tagjainak védelme is ezt indokolta – a Honvéd és Belügyi Karhatalom (újja-) szervezése. Végül is Kádárt és héttagú kormányát 1956. november 6-án éjszaka egy szovjet páncélozott alakulat szállította el az ekkor még harcoló főváros irányába. A szovjet pártvezetés – még nem kellő mértékben bízva Kádár sikereiben –, az új kormány egyfajta alternatívájaként Szolnokra helyezte és néhány napig a Szabad Nép szerkesztésével bízta meg a szélsőbaloldali nézeteiről ismert Berei, Andics, Hidas-féle csoportot.¹⁵

A Kádár-kormány megalakítását és a forradalom leverését követően az országban az elsők között Szolnokon indult meg a rendőri-politikai-közigazgatási restauráció. Szovjet katonai és magyar belügyi szervek lepték el a város utcáit, de a hatalmi visszarendeződés mégsem ment egyik napról a másikra. A közfélelmet általánossá tette, hogy a forradalom heteiben letartóztatott, volt ÁVH-s tisztek hajtóvadászatot indítottak bebörtönzöik ellen, s a Kádár-kormány régi-új kiszolgálói a forradalom alatt készült „halállisták”-ról kezdtek el beszélni. A kormány helyzetének megszilárdítása mégsem tűnt egyszerű feladatnak, hiszen a munkástanácsok 1956. novemberében befolyásukkal és autonómiájukkal még jelentős hatalmi súlyt képviseltek, de időt vett igénybe a közigazgatásban, a belügyi, bírósági szerveknél végrehajtandó politikai tisztogatás is. A szolnoki üzemek munkástanácsai november 4-e után a legális ellenállás útját választották: november 28-án – Dancsi Józsefnek, a megyei munkástanács elnökének közreműködésével – a megyei üzemi munkástanácsok nagygyűlést szerveztek, ahol 47 vállalat képviselőjében mintegy 350 fő vett részt.¹⁶ A tanácskozók másnap memorandumot juttattak el a Nagybudapesti Munkástanácshoz, melyben egyetértésüket fejezték ki a fővárosi vezetés céljaival. A Kádár-kormány megszilárdításának és a politikai nyomás felerősödésének árnyékában a szolnoki üzemi

¹³ CSEH Géza 2003. im.: 22. p.; ill. WIRTH Gábor: A Szolnoki Damjanich rádió az 1956-os forradalomban. In.: Jászszági Évkönyv 2002. Jászberény, 2002. 142-146. p. (Az idézett mű a továbbiakban: WIRTH Gábor im.)

¹⁴ CSEH Géza 2003. im.: 19-20. p.

¹⁵ WIRTH Gábor im.: 141-142. p.

¹⁶ CSEH Géza 2000.: 50-51. p.

munkástanácsok utolsó jelentősebb közös fellépését a salgótarjáni sortűz miatt 1956. december 11-12-ére meghirdetett, s a Járműjavító vezényletével lebonyolított 48 órás munkabeszüntetés jelentette. Ezt követően a hatalom egyre erősödő nyomása, az MSZMP pártfunkcionáriusai és a munkástanácsok vezetői között éleződő konfliktusok, a személycserék, a karhatalmi alakulatok megfélemlítő akciói, illetve a megtorlásoktól való félelem az üzemi munkástanácsok működését gyakorlatilag ellehetlenítették, s 1957. január-február folyamán a fokozódó politikai nyomás hatására a munkástanácsok megszűntek. A Kádár-kormány időközben minden előkészületet megtett a megtorlások politikai, jogi feltételeinek megteremtése érdekében is. 1957 elejére a belügyi, majd az ügyészségi és bírói hatóságoknál, a sajtónál is visszaállították a politikai befolyást, elbocsátásokkal, letartóztatásokkal végrehajtották a szervezetek megtisztítását, majd február közepén megkezdődtek a koncepciós perek előkészületei.

Szolnok 1956-os történelmének egyik országos kapcsolódási pontokkal is rendelkező, számos érdekességet magában rejtő eseménysorozata a Kőolajkutató és Feltáró Vállalat Alföldi Fúrási Kerületénél lejátszódott forradalmi megmozdulások és az azt követő koncepciós per körülményei voltak. Az Alföld iparosításának ideológiai-lag is alátámasztott elméletébe jól beleillett a Szolnok központtal megépített kelet-magyarországi szénhidrogén-kutatás és -feltárás koncepciója. A gazdasági folyamatok országos tendenciái és a próbafúrások biztató eredményei révén irányították Szolnokra a nagy hagyományokkal és MAORT-os tapasztalatokkal rendelkező dunántúli kőolajipari szakembergárdát. A MAORT (Magyar Amerikai Olajipari Részvénytársaság) 1938-ban, amerikai tőkével alapított vállalat a második világháború előestéjén kezdte meg a dunántúli kőolajmezők feltárását és kitermelését. A háborús pusztítások, majd a kommunista hatalomátvételt követően az államosítás, illetve a tervutasításos gazdaságpolitika bevezetése a vállalat sorsát alapvetően megpecsételte. A MAORT 1949-es kíméletlen államosítása, a nemzetközi szakmai tekintéllyel rendelkező olajipari szakembergárda letartóztatása és az államosításhoz kapcsolódó koncepciós per nagyon sokat rontott a kommunista hatalom és a kőolajipari ágazat kapcsolatán. A kommunista hatalom és a kőolajos szakma kölcsönös bizalmatlanságát nagyban elmélyítette, hogy a nagyobb múlttal és fejlettebb technológiával rendelkező, amerikai felügyelettel működő dunántúli kőolajkutató Rákosi-diktatúra elsőszámú politikai és gazdasági céltáblájává vált. 1949-ben, a koncepciós perek segítségével megvalósított állami kezelésbe vétel, majd totális államosítás után a vállalatóriásból az egyes ágazatok szétdarabolásával Nemzeti Vállalatokat hoztak létre.¹⁷ Az

¹⁷ Vö.: SRÁGLI Lajos: *A MAORT. Olaj – Gazdaság – Politika*. Változó Világ sorozat 22., Bp., Útmutató Kiadó, 1998. A dunántúli kőolajkutató történetéről, a MAORT államosításának és a vezetők ellen lefolytatott koncepciós pernek a dokumentumairól lásd még: PAPP Simon: *Életem*. Sajtó alá rendezte, bev., utószó, jegyz.: SRÁGLI Lajos – TÓTH János, Zalaegerszeg, Magyar Olajipari Múzeum, 1996.

ország más, elsősorban keleti területein a II. világháború után, a szovjet csapatok bevonulását követően a német tulajdonban lévő berendezések – mint hadizsákmány – és a termelés, jóval alacsonyabb szakszerűséggel működtetve, döntően szovjet ellenőrzés alá került. 1946 tavaszán – egy szovjet–magyar gazdasági egyezmény alapján – a szovjet tulajdonba került kutak és berendezések „bevitelével” létrehozták a fűrészi és kőolaj-termelési tevékenységet végző Magyar–Szovjet Nyersolaj Rt.-t, a Maszovolt. 1952-ben a MAORT utódvállalatait is hozzácsatolták az 1949-ben a Maszovolból átszervezett Magyar–Szovjet Olaj Rt.-hez, a Maszolajhoz. Az 50-50 százalékos részese-désű magyar–szovjet vegyes vállalat, a Maszolaj a magyar olajipar teljes vertikumát (kutatási, feltérési, kitermelési, feldolgozási és szállítási feladatokat is ellátott) 1954 végéig fogta egybe.¹⁸ Az egész magyarországi kőolajipart magába foglaló Maszolaj Rt. égisze alatt 1951 és 1955 között korábban ismeretlen méretekben és intenzitással kezdődött meg – a kommunista iparpolitika erőltetett kitermeléseinek köszönhetően kimerülőben lévő dunántúli mezők pótlására – az alföldi kőolajkutatás.

Buda Ernő, fiatal, de már tapasztalt bányamérnökneként 1954. március 15-én kapta azt a feladatot, hogy a II. világháború után létrehozott, szovjet–magyar vegyes-vállalatként üzemeltetett Maszolaj Rt.-től a magyar állam tulajdonába visszakerült fűrészi berendezésekkel szervezze meg a Kőolajkutató és Feltáró Vállalat Alföldi Fűrészi Kerületét. Az Alföldön elsők között Mezőkeresztes, Biharnagybajom térségében indult meg a kitermelés, de a geológiai kutatófúrások eredménye révén az Alföld középső részén, így Szolnokon is találtak olajat. A szervezési-irányítási megfontolások mellett tehát a kutatófúrások eredményei is azt indokolták, hogy a vállalat kerületi központját Szolnokon hozzák létre. 1955-ben a szovjetektől a fűróberendezések és az egyéb olajipari létesítmények visszakerültek a magyar állam tulajdonába, s ezekkel az eszközökkel kezdték meg az Alföldi Fűrészi Kerület kialakítását.

A főmérnöknek azonban a helyi pártfunkcionáriusok és tanácsi hivatalnokok el-lenszenve miatt csak nagyon nehezen sikerült a vállalat szolnoki beüzemelése. Buda Ernő visszaemlékezései alapján a városi, a megyei párt- és tanácsi vezetők (Zsemle Ferenc megyei tanácselnök, illetve Dávid elvtárs, a megyei pártbizottság első titkára) nem fogadták szívesen az olajipari szakembereket – úgymond: „A részeges fűró-munkások tönkreteszik traktoraikkal a megye gyapot- (!) és rizsföldjeit!” –, s ezért a kőolajosok első telephelyét a Kőrösi úton lévő, a megyében termelt (valójában Türkmenisztánból importált nyersanyagból elnevezett) „gyapotraktárból” kellett – a

¹⁸ Az alföldi szénhidrogén-kutatás történetéről vö.: *25 éves a Nagyalföldi Kőolaj és Földgáztermelő Vállalat*. Szolnok, 1976. ill. Dr. CSONTOS Szabolcs–ÖSZ Árpád–SZILI József–VADÁSZ György: *Az olaj tükrében. A nagyalföldi szénhidrogén-kutatás és -feltárás összefoglalója*. Szolnok, 1988. (Továbbiakban: *Az olaj tükrében* 1988.:). További adalékokkal járulhat hozzá a témához: KÓTHY Judit: *Olaj, olaj, olaj!* Című dokumentumfilmje. KLT Kulturális Kft. 1998-2001.

gyapot Sopronba történő elszállítása után – kialakítani. Az Alföldi Fűrési Kerület vezetői az első években még irodának alkalmas helyiséget sem kaptak Szolnokon, ezért a központot csak Abonyban, a gimnázium volt épületében tudták kiépíteni, a vezetés a forradalom heteiben innen járt át Szolnokra a főmérnök személygépkocsijával, illetve egy szovjet gyártmányú autóbusszal. A karbantartási, javítási, előkészítési munkákat végző szolnoki telephelyen a forradalom évében mintegy 50-en dolgoztak, a fővárosi és a dunántúli központtal kapcsolatban álló abonyi irodában az adminisztratív munkaerő létszáma kb. 60 lehetett. A helyi hatalommal történő összeütközéseken túl az országos politikai események további konfliktusokat eredményeztek a vállalatnál.

Az 1953-as fordulat, Nagy Imre hatalomra kerülése és reformkísérlete a gazdasági élet több területén is jelentős korrekciós lépéseket indított el, amelyek a beruházási feltételek megváltozásához, a nehézipar, s a kőolajipari ágazatok extenzív fejlesztése jelentős módosításához vezettek. 1954-ben az előirányzottak szerint az Alföldi Fűrési Kerületnél a korábbi 28 fűrőberendezésből 9 fűrő- és 5 darab ún. lyukbevezető berendezés maradt üzemben, s a mintegy 1800 fűrőmunkásból csupán 622-nek tudtak a továbbiakban is munkát biztosítani. Az átszervezésekkel járó elbocsátások a vállalaton belül számos konfliktust eredményeztek, hiszen úgy tűnt, hogy az alföldi munkásoknak a Dunántúlról érkezett vezetők miatt kellett távozniuk. Mindemellett a csökkent dolgozói létszám és a jóval kevesebb fűrőberendezés arányában a fűrési tervek nem mérsékeltek. A főmérnök határozott kérésére ezen fokozott műszaki feladatok teljesítésére, az akkor még sokkal szervezettebb dunántúli műszaki gárdából irányítottak át újabb szakembereket az Alföld térségébe.¹⁹ Ezek az események nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy az Alföldi Fűrési Kerület párt- és szakszervezeti vonalon felemelkedett középszintű vezetői és a dunántúli műszaki vezetők között egyre élesedő – már a vállalat határain is túlmutató – konfliktusok alakultak ki, a dunántúli szakemberek háta mögött gyakran hangzott fel a vállalat bolsevik funkcionáriusainak a MAORT-os múltra utaló megjegyzései: „Amerikai bérencék!”²⁰ A normális működést is veszélyeztető súlyos problémák, belső vállalati konfliktusok ellenére az Alföldi Fűrési Kerület mérnökeinek igen szép és biztató eredményeket sikerült felmutatniuk az Alföld szénhidrogén- és termálvíz-kincseinek feltárásában. Ilyen körülmények között érkezett meg a budapesti forradalmi események híre

¹⁹ A Dunántúlról érkezett szakembergárda egy jelentős része (Hollandai József, Barka Vilmos, Gárdai Ernő, Tornyai Ernő) a későbbiekben gyökeret eresztettek és letelepedett az Alföldön.

²⁰ *Buda Ernő és társai (Pollók László és Répánszky István másod-, illetve harmadrendű vádlottak) ellen a BHÖ 1. (Hatályos Anyagi Büntetőjogi szabályok Hivatalos Összeállítás 1.1.) 48. és 239. pontjai alapján a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló bűntett, valamint szabotázs bűncselekmény miatt megindított büntetőper anyagai.* Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, Szolnok Megyei Bíróság büntetőperi 953/1957. (Továbbiakban: Szolnok Megyei Bíróság anyagai 953/1957.).

1956. október 23-án a vállalathoz. A kőolajos vezetők közül Buda Ernő főmérnök, Magas István főgeológus és Pollók László gépészmérnök 24-én részt vett az egyetemisták egyik gyűlésén, ahol a diákok ismertették az egyetem MEFESZ-bizottságának követeléseit. Buda Ernőék ezekkel a pontokkal tértek vissza a központi irodába, Abonyba, ahol a felsőkönyvelési nagyteremben ismertették a diákság követelését. A műszaki és adminisztratív alkalmazottak jelentős része egyetértett abban, hogy a kőolajkutató vállalatnál tovább kell dolgozni, de a tisztviselők és mérnökök döntő részben azonosultak az egyetemisták állásfoglalásával. A vállalat vezetése a szolnoki események közvetlen menetébe a tüntetéseken való részvételen, a szovjet emlékmű ledöntésében való közreműködésen túl nem kapcsolódott be. Nem tette ezt lehetővé az üzem és a kutak széttagoaltsága, a nagyobb múltú és befolyásosabb dunántúli egységek távolsága, a központnak a városban betöltött perifériális helyzete, de az üzemeltetés biztonságosságát szívügyként kezelő műszaki vezetők lelkiismeretessége sem. Mégsem elsősorban ebben kell keresnünk az Alföldi Fúrasi Kerületnél történt 1956-os események jelentőségét, hiszen lehetőségeikhez mérten a vállalat vezetői a forradalom alatt nem egy alkalommal juttatták kifejezésre együttérzésüket, ideológiai gondolat-azonosságukat a forradalom eszmei értékeivel kapcsolatban. Erre figyelt fel a forradalom leverése után a hatalom is, amikor koncepciós perek révén – más szolnoki üzemekhez, sőt, országos ügyekhez képest is kiemelt ügyként kezelve a kőolajosok perét – kíméletlenül megtorolta a vállalatvezetők 1956-os őszinte véleménynyilvánítását.

A megyei munkástanács javaslatainak megfelelően a kőolajkutató Alföldi Fúrasi Üzemében 1956. október 26-án, 16 fő részvételével, külön elnökség nélkül alakították meg a szolnoki telephelyen a vállalati munkástanácsot, a szervezet vezetőjévé Barka Vilmost, titkárává Pollók László gépészmérnököt választották, de a dunántúli szakemberek közül tagja volt még a szervezetnek Hollandai József és Magas István is. A változások jeleként a dolgozók a vállalati központi bejárata felett lévő vörös csillagot eltávolították. Az üzemi munkástanács elsősorban a vállalaton belüli termelés folytonosságát, a munka rendjét felügyelte, személyi ügyekkel – bár a koncepciós perben éppen arra épült a vád, hogy kommunistákat bocsátottak el a vállalattól – csak indokolt esetben foglalkozott. A szolnoki fúrasi kerület vezetőinek azonban – a késülő reformok, s a szovjet csapatok kivonulását váró bizakodó hangulat ellenére – a forradalmi események miatt egyre sűrűsödő problémákkal kellett szembenéznük. A legsúlyosabb gondot a munkások bejárása, illetve az Alföld területén szétszórta működő, jelentős mennyiségű dízelolajat és pakurát fogyasztó fúróberendezések üzemanyag-ellátása jelentette. 1956. október 26-27-én a fúró- és lyukbefejező berendezések még a korábbi ütem szerint dolgoztak, 27-étől azonban a vállalati munkástanács egyre határozottabban jelezte a vezetésnek, hogy mind több helyen fogyóban

van az üzemanyag, a váltó személyzet nem jutott el a kutakhoz, egyszóval a munka bizonytalanná vált. A főmérnök – a kőolajfúrás alapvető biztonsági rendszabályait szem előtt tartva – ekkor döntött arról, hogy a fúrásokat bizonytalan időre mindenütt be kell fejezni, a szerszámokat fel kell húzni, a kitörésgátlót el kell zárni és a kutak körüli téliesítési, fagytalánítási munkákat el kell végezni. Az Alföldi Fúrási Kerület műszaki vezetői az ún. fúrási napi jelentésekben ezekről az eseményekről is minden nap értesítették a fővárosi központot.²¹ A főmérnök Pobjeda márkájú szolgálati gépkocsijával – amíg a katonai csapatmozgások ezt lehetővé tették –, több száz kilométeres utakat téve, minden nap ellenőrizte szinte valamennyi fúróberendezés állapotát. A munkástanács a rendőrségtől kért, de nem kapott karhatalmi alakulatokat a berendezések védelmére. A vád részéről a későbbiekben felmerült, hogy a munkástanács fegyveres őrszolgálat létrehozását kezdeményezte a berendezések védelmére, de valójában fegyveres alakulatok híján a feladatot a fúrásnál tartózkodó fegyvertelen munkások látták el.

Az országos közhangulat és a budapesti forradalmi események híre azonban nem hagyta befolyás nélkül az Alföldi Fúrási Kerület vezetőit sem. 1956. október 31-től – tehát akkor, amikor a kutaknál érdemi fúrási tevékenység már nem folyt – a fúrási napi jelentésekben minden más bejegyzés nélkül a következő mondat jelent meg: „Minden berendezésnél ülősztrájk a szovjet csapatok Magyarországon való tartózkodása miatt.”²² Ez az „ülősztrájk” tehát – hiszen a fúrások elsősorban objektív körülmények és nem tényleges munkabeszüntetés következtében álltak le – egyfajta szolidaritási, közösségvállalási, összetartozási gesztusnak minősíthető, amellyel az Alföldi Fúrási Kerület műszaki vezetői és dolgozói a társadalom széles rétegeinek követeléseivel, a forradalom eszméivel való azonosulásukat fejezték ki. A sztrájk bejegyzésére Buda Ernő főmérnök a vezetés többi tagjával egyetértve adott utasítást, s döntését a vállalat dolgozóinak jelentős része támogatta. A szolidaritási gesztus megtételére ösztönözte a szolnoki vezetést a dunántúli szakemberek hasonló hozzáállása is, bár Szolnokon a szovjet csapatok itt tartózkodása miatt a tiltakozáson túl egyéb ellenál-

²¹ A fúrási napi jelentésekben 1956. október 28-tól kezdődően érdembeli fúrási tevékenységről nem lehetett beszámolni. Az egyes kutaknál a jelentések a kút lezárásáról, víztelelítésről, őrszolgálatról tudósítanak. A vállalat 1956. október–november havi fúrási napi jelentéseit Buda Ernő lánya, Csiha Gyuláné – aki szintén a kőolajos szakmában dolgozik – találta meg a Kőrösi úti épület vizes, dohos pincéjében. Az eredeti napi jelentésekről a dolgozat készítőinek másolatok állnak rendelkezésre. A Kőolajkutató és Feltáró Vállalat Alföldi Kerületének fúrási napi jelentései. Kőolajkutató és Feltáró Vállalat, műszaki csoport 303-312/1956. sz. napi jelentések. (A napi jelentések hivatkozása a továbbiakban: A Kőolajkutató és Feltáró Vállalat Alföldi Kerületének fúrási napi jelentései.)

²² A Kőolajkutató és Feltáró Vállalat Alföldi Kerületének fúrási napi jelentései 1956. október 31.

lásra gondolni sem lehetett. A visszaemlékezések szerint a bejegyzéssel csupán a forradalom alatt is szélsőségesen baloldali kommunisták, az üzemi dolgozók kb. 10-12 százaléka egyáltalán nem tudott azonosulni. Ez azonban csak november 4. után derült ki, hiszen az elkövetkező eseményekben rejlő bizonytalansági tényező egyelőre nem tette aktuálissá az „ellenforradalom-ellenes” beállítottság hangoztatását. Az alkalmazottak többsége egyéni előmenetelének, munkahelyének féltése mögül csupán rejtett szimpátiával, ingatag várakozással figyelte az események alakulását. A vállalat műszaki vezetőinek szakmai, emberiességi szempontjait mégis jól mutatja, hogy sem ezeket, sem a szélsőségesen kommunista ideológiát hangoztató embereket az üzem területén semmilyen valós atrocitás, bántalmazás, hátrányos megkülönböztetés nem érte a forradalom napjaiban.²³

Az ülésztrájról szóló bejegyzés a fűrási napi jelentésekben egészen 1956. november 8-ig, vagyis a Kádár-kormány szolnoki „megalakítását” követően még három napig volt olvasható.²⁴ November 8-án, a bizonytalanság, az elkeseredettség érzetével a napi jelentések tartalma a következő mondatra váltott át: „A téli üzemeltetés előkészületi munkái a Szolnok-ipartelegen.”²⁵ Mindkét feljegyzés az érdembeli fűrási tevékenység teljes hiányáról tudósít, mégis teljesen más szempontokat érvényesít. Míg az előző mondat a szabadság eljöttének, az ésszerű változtatások megvalósíthatóságának reményét, az azonosulást hordozza magában, a második a megkerülhetetlen valóságot, a szovjet katonai intervenciót, a forradalom leverésének realitását fejezi ki. A téli előkészületekről a napi jelentések november 11-ig tudósítanak, az általános kijárási tilalom feloldása után lassan újraindult a munka az Alföldi Fűrási Kerületnél is. A forradalmi események mégsem múltak el azon nyomban minden hatás nélkül. A szolnoki kőolajos munkástanács képviselői 1956. november 27-én részt vettek az ágazatért felelős Vegyipari Minisztérium ösztönzésére összehívott nagykanizsai központi olajipari munkástanács konferenciáján, ahol a későbbi vádak szerint – bár ilyen jellegű célok az alföldi kerületnél a korábbiakban sem fogalmazódtak meg – a munka szabotálásával a Kádár-kormány gazdasági ellehetetlenítéséről döntöttek.²⁶ Minden esetre a nagykanizsai konferencia jó indokokat és ürügyet szolgáltatott a későbbi

²³ Vö.: Szolnok megyei Bíróság anyagai 953/1957.

²⁴ A későbbi megtorlások forгатókönyveiből tudjuk azt, hogy mennyire főbenjáró bűnnek számított az, ha valaki november 4. után is „ellenállást” fejtett ki, vagyis a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megdöntésére szervezkedett. Vö.: Szolnok megyei Bíróság anyagai 953/1957.

²⁵ A Kőolajkutató és Feltáró Vállalat Alföldi Kerületének Fűrási Napi Jelentései. 1956. november 8.

²⁶ Vö.: Szolnok megyei Bíróság anyagai 953/1957.

koncepciók során a kőolajipar kommunistaellenes, imperialista érdekekből végrehajtott összeesküvés-elméletének megkonstruálásához.²⁷

A forradalom leverése és a kijárási tilalom feloldása után tehát a Kőolajkutató Vállalat Alföldi Fűrási Kerületénél – köszönhetően az előírászerű leállásnak – a munka fokozatosan újraindulhatott. Buda Ernő főmérnök november 11-én gépjárműkonvojt szervezett a szőnyi olajfinomítóhoz, hogy a vállalat valamennyi használható tartályautójával üzemanyagot hozasson az Alföldre a fűróberendezések újraindításához. A fűrási napi jelentésekben egyre többször tűntek fel a „motorindítási kísérletek”, „termelőcső kiszórása”, „a munka beindítása” bejegyzések. November közepére fokozatosan visszatértek a vállalathoz a forradalom alatt otthon rekedt adminisztratív és műszaki vezetők, fűrómunkások is. Az üzemi munkástanács a szakmai vezetők közreműködésével végül teljes egészében helyreállította a vállalat működését. Egyaránt szakmai és erkölcsi bravúrnak számított, hogy a Kőolajkutató és Feltáró Vállalat Alföldi Fűrási Kerületénél a forradalmi események következtében műszaki kár nem történt, s a több hetes leállás ellenére 1956 végére–1957 elejére teljes egészében sikerült teljesíteni az éves kutatási és kútkiképzési terveket. A Kádár-kormány hatalmának megszilárdítása azonban nem a joggal várt elismeréseket hozta el a szolnoki kőolajos vezetők számára.²⁸ A megbízhatatlannak vélt és az új hatalom szerint is még mindig sok kommunista-ellenes szakembert rejtő kőolajipari ágazatot 1957 elején újból átszervezték. A kutató és termelő részlegek központi irányítására létrehozták az Országos Kőolaj- és Gázipari Trösztöt (OKGT), majd az Alföldön a kútkiképzési és karbantartási feladatok ellátására a Nagyalföldi Kutató és Feltáró Üzemet, az 1960-as évek elején pedig a termelési, szállítási feladatokat végző Nagyalföldi Kőolajtermelő Vállalatot hívták életre. A politikai nyomás hatására 1957 elején újválasztásokkal sikerült a kőolajos munkástanácsba ideológiailag „megbízhatóbb” elvtársakat ültetni. A főmérnök 1957 februárjától az üzem területén egyre több idegen személy feltűnésére, majd a műszaki vezetők vállalati telefon-vonalainak lehallgatására lett figyel-

²⁷ Az olajipari igazgatóság által kezdeményezett november 27-i nagykanizsai értekezlet a vádokban ürügyet szolgáltatott a dunántúli és alföldi kőolajosok összeesküvésének elméleti kidolgozásához. Vö.: Szolnok Megyei Bíróság anyagai 953/1957. A dunántúli kőolajos szakemberek 1956-os koncepciók perének feldolgozását lásd: SRÁGLI Lajos–TÓTH János: A Majerszky-per körülményei. In.: *Gazdaságtörténeti Tanulmányok. Zalai Gyűjtemény* 34. Zalaegerszeg, 1993. 271-287. (Továbbiakban: SRÁGLI Lajos–TÓTH János: A Majerszky-per körülményei) Jól igazolják a szolnoki bírósági per anyagai is, hogy a koncepciók eljárás egyértelműen a volt MAORT-os szakemberek eszközökben nem válogató eltávolítását szolgálta.

²⁸ „Azt hittem, hogy [ezért] Kossuth-díjat kapok!” – mondta nevetve Ernő bácsi az interjú során. Az elismerés helyett hosszú hónap vizsgálati fogság, verések, kínzások, lelki terror várt a példásan eljáró főmérnökre és társaira. Vö.: Szolnok Megyei Bíróság anyagai 953/1957. ill. A Buda Ernővel készült riport alapján.

mes. Egyre szaporodtak a suttogva továbbadott hírek, egyre nagyobb lett a megtorlástól való félelem. A hatalmukban megerősített vállalati párt- és szakszervezeti funkcionáriusok, illetve a dunántúli vezetőség között fölerősödött és elmélyült a korábban is érzékelhető bizalmatlanság. A szolnoki kőolajosok rossz előérzetét megerősíthették a Dunántúlról, Nagykanizsáról érkező, kihallgatásokról, megfélemlítésekről szóló komor hírek is. A zalai és szolnoki szakemberek döntően szakmai kapcsolatot tartottak fenn egymás között a forradalom leverése után, de vállalati ügyekben személyesen is találkozhattak egymással 1956 végén–1957 elején. A szolnoki vezetőket mégis váratlanul érte, hogy 1957. február 20-án megkezdődtek a letartóztatások: először a másod- és harmadrendű vádlottakat, Pollók László gépészmérnököt, majd Répánszky István geológus-technikust vették őrizetbe. Buda Ernőt az Alföldi Fúrási Kerület főmérnökét 1957. február 25-én tartóztatták le a belügy politikai nyomozói. A főmérnöknek a nyomozók még annyi időt sem hagytak, hogy feleségétől elbúcsúzhasson, s hogy aznap elhunyt apósának a temetését elrendezhesse. Őt követte Szatmári Ferenc munkásigazgató őrizetbe vétele, akit néhány hét után szabadon engedtek. A vádlottakat az Államvédelmi Hatóság volt épületében, a szolnoki rendőrség Ságvári úti börtönében helyezték előzetes letartóztatásba. Megkezdődtek a verésekkel, kínzásokkal, megfélemlítésekkel tarkított kihallgatások.

Buda Ernőt, Pollók Lászlót és Répánszky Istvánt népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetése, ipari szabotázs és izgatás gyanújával tartóztatták le a Hatályos Anyagi Büntetőjogi Szabályok Hivatalos Összeállítása (BHÖ) megfelelő pontjai alapján (1., 2. és 239. pont). Ügyükkel kezdetben a Szolnok Megyei Rendőr-főkapitányság Vizsgálati Alosztálya foglalkozott, annak munkatársai kezdték meg a szolnoki rendőrség épületébe szállított foglyok kihallgatását. A szolnoki előzetes letartóztatás időszaka, a három olajipari szakember életének leglidércesebb, rettegekkel teli pár hónapját jelentette. A vizsgálótisztek kíméletlen brutálitással és válogatott kínzásokkal próbálták meg vallomásokat kicsikarni a gyanúsítottakból, és ezt a törekvésüket javarészt siker koronázta.²⁹ A kihallgatók elsősorban a vádlottak MAORT-os „kapcsolataira” vonatkozólag próbálták meg bizonyítékokat összegyűjteni; erre irányult a kérdések nagy része.³⁰ Az erőszakkal kikényszerített

²⁹ Répánszky: „A nyomozás során annyi vizet itattak velem, hogy már kijött belőlem, s a nemi szervemet gumibottal verték, máskor nem engedtek ki WC-re.”; Pollók: „[...] több »díszebédet« elfogyasztattak velem, ez annyiból állt, hogy több csajka vizet kellett meginni, azután ledugták az ujjunkat a torkunkra és újból kezdődött az egész előlről, máskor pedig több napig nem engedtek székelni.” A szolnoki elsőfokú tárgyalás 1957. január 20-i jegyzőkönyve (Szolnok Megyei Bíróság anyagai 953/1957) Buda Ernő visszaemlékezése is tartalmaz részleteket a kihallgatók módszereiről.

³⁰ Buda Ernő első kihallgatásán, 1957. február 26-án – a rövid életrajzi bevezető után – a legelső kérdés a következő volt: „Hogyan fogadta Ön 1948-ban a MAORT államosítását?” (Szolnok Megyei Bíróság anyagai 953/1957)

vallomásokkal azt akarták bizonyítani, hogy a volt MAORT-os mérnökök a MAORT 1949-es államosítása után is szoros kapcsolatban maradtak egymással, számítván a vállalat visszaállítására, és utasításokat adtak egymásnak – november 4-e után – a fűrási munkák szabotálására. A dunántúli–alföldi kőolajos „összeesküvés” elmélete, amelyet az időközben letartóztatott zalai szakemberek vallomásaival is alátámasztottak, azok után is tartotta magát, hogy a nyomozás irányítását átvette az Országos Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Főosztályának Vizsgáló Osztálya (1957. március 28.)³¹. A nyomozó szerv továbbra is Szolnokon hallgatta ki a gyanúsítottakat, így sem a kihallgatások brutalitása, sem az előzetes letartóztatás körülményei nem változtak. A vattatások központi kérdésköre továbbra is az ipari szabotázscselekedet maradt. A Kőolajkutatónál zajló munka leállításával és novemberi újraindításával illetve az ülösztájkkal kapcsolatban feltett kérdések március 28-tól kezdődően is arra irányultak, hogy bebizonyítsák a munkabeszüntetés szándékosságát illetve az ún. „dolgozz lassan” mozgalom létét a vállalatnál³².

Buda Ernőt, Pollók Lászlót és Répánszky Istvánt 1957. április 20-án szállították át Szolnokról Budapestre a Fő utcai fogházba. Innentől kezdve alapvetően megváltoztak a vizsgálati módszerek és javultak a gyanúsítottak elhelyezésének és ellátásának körülményei is. Elmaradtak a verések és ez alapján változtatta meg a kihallgatási jegyzőkönyvekben olvasható vallomások tartalmát. A Fő utcában tett vallomások jobban tükrözik a valóságot, és ezúttal a feleleteket a vizsgálótiszt el is fogadta. A szolnoki jegyzőkönyvekkel ellentétben a feltett kérdésekre adott válaszaiban Buda Ernő többek között tagadta a szándékos szabotázscselekedet vádját, és szakmai szempontból érvelt a munka beszüntetésének elkerülhetlensége mellett. Ezen kívül nem ismerte el azt sem, hogy az októberi-novemberi események alatt volt MAORT-os kollégái utasítására cselekedett volna, és cáfolta az intenzív kapcsolat létét a két régiói vezető mérnökei között. A vizsgálati módszerekben bekövetkezett alapvető változást tökéletesen jelzi, hogy a vizsgálótiszt a felmerült vádak kivizsgálására olajipari vizsgálóbizottság kirendelését határozta el 1957. június 21-én³³. A bányamérnökökből, geológusokból álló bizottság tagjai Lőrincz János, Rác Dávid, Gilicz Béla, Kállay Sándor, Völgyi László, Kertai György és Bese Vilmos voltak. A bizottság – amely részben Buda Ernő egykori tanítványaiból állt – feladata azoknak a szakmai kérdéseknek (az olajkutak leállításának körülményei, az olajtermelés leállításának következményei, a fűrások leállításának műszaki körülményei, a keletkezett károk számszerűsítése) a kivizsgálása volt, amelyek alapján a szabotázs vádja az alföldi és

³¹ Innentől található meg a vizsgálótisztek aláírásai is a jegyzőkönyvek végén.

³² A „dolgozz lassan” mozgalom a hatalom értelmezése szerint a nagykanizsai konferencián merült fel és a Kádár-kormány gazdasági ellehetetlenítésére irányult.

³³ Szolnok Megyei Bíróság anyagai 953/1957.

a dunántúli vádlottak ellen felmerült. A szakértők megvizsgálták az olajkutak leállításának körülményeit és következményeit az olajmezőn, az olajtermelés leállításának hatásait a népgazdaságban, a fűrészek leállításának műszaki körülményeit és azt, hogy milyen tényleges kár keletkezett forint értékben a termelés leállításából. A szakértői vélemények beérkezése és vádlottakkal való ismertetése után a vizsgálatot vezető nyomozó határozott Buda Ernő és társai terheltként való felelősségre vonásáról és július 20-án lezárta a vizsgálati eljárást. A kihallgatások során keletkezett iratanyag áttanulmányozása és véleményezése után július 28-án megszületett az összefoglaló jelentés, amely továbbra is összevont ügyként kezelte az alföldi és a zalai kőolajosok – Majerszky Béla és társai – ügyét.³⁴

A rendőrségi nyomozás lezárulta után 1957. szeptemberében Buda Ernő és társai ügye átkerült a Szolnok Megyei Ügyészség hatáskörébe, és megkezdődtek a per előkészületei. Az ügyészségi kihallgatások során a vádlottak újfent kijelentették, hogy többször bántalmazták őket, és mindannyian visszavonták a Szolnokon, erőszak hatására tett vallomásaikat, ezenkívül Buda Ernő elhatárolódott az újra felmerülő „MAORT-összeesküvés” vádjától: „Határozottan állítom, hogy semmi nemű ténykedést és akciót nem fejtettem ki annak érdekében, hogy [a] Magyarországon megszűnt államosított MAORT üzemet visszaállítsam és felélesszem. Amíg ennél a vállalatnál voltam szakmai tudásomhoz mérten becsületes munkát végeztem éppúgy, mint végeztem az előzetes letartóztatásomig. Én arról nem tehettem, hogy régebben a MAORT-nál dolgoztam, és mindég [sic!] azt éreztem, hogy velem szemben ezt az előítéletet nem tudják levetkőzni.”³⁵ Az ügyészi vádiratot dr. Moldvai György ügyész 1957. október 4-én nyújtotta be, amelyben népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetése, ipari szabotázs és izgatás címén emelt vádat a kőolajipari szakemberek ellen, továbbá Buda Ernő ellen jogtalan határátlépésben való segítségnyújtás címén is. A vádirat indoklása szerint Pollók László és Buda Ernő vádlottak azért vádolhatók a fentebb elkövetett bűncselekményekkel, mert részt vettek az ideiglenes munkástanács megválasztásában, amely átvette a Kőolajkutató Vállalat vezetését, ezen kívül Pollók László közreműködött a munkástanács sztrájkhatározatának meghozatalában, összeállította az elbocsátandók névsorát, fegyveres nemzetőrséget szervezett stb. Tudatos szabotáló tevékenységük következtében szünetelt a termelőmunka és ezzel 6.531.000 Ft kárt okoztak a népgazdaságnak.

Az első fokú tárgyalás, amelyet a Legfelsőbb Bíróság 1957. november 21-i döntése értelmében a Szolnok Megyei Bíróság tárgyal, (a zalaiaktól különválasztva),

³⁴ A zalai kőolajosokat ért megtorlásokról lásd. SRÁGLI Lajos – TÓTH János: A Majerszky-per körülményei, in. *Gazdaságtörténeti tanulmányok, Zalai Gyűjtemény* 34., Zalaegerszeg, 1993., 271-287.

³⁵ Szolnok Megyei Bíróság anyagai 953/1957

1958. januárjában kezdődött Tóth László tanácselnök vezetésével. Pollók László és Répánszky István védője dr. Mály József ügyvéd volt, míg Buda Ernőt – személyes ismeretségnek köszönhetően – az egykori népbíró, dr. Major Ákos védte.³⁶ Részben a védők tevékenységének, részben pedig a tárgyalást vezető bíró tárgyilagosságának köszönhetően az első fokú tárgyaláson sem a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésének vádja, sem az ipari szabotázscselekedet vádja nem nyert bizonyítást. A Buda Ernővel készült interjúban kifejezetten pozitív színben feltüntetett bíró ráadásul ideiglenesen szabadlábra helyezte a vádlottakat 1957. január 22-én. A három olajipari szakember azonban nem sokáig örülhetett a szabadságnak, hiszen a rendőrség már szabadulásuk napján „közbiztonsági őrizet” alá helyezte és a tököli internálótáborba szállította őket.³⁷ A vádlottakat ezek után Tökölről vitték a bírósági tárgyalás színhelyére Szolnokra, majd később a fellebbviteli tárgyalásra Budapestre. A Szolnoki Megyei Bíróság 1958. március 22-én hozta meg az ítéletet a Buda Ernő és társai ellen lefolytatott perben. A bíróság bűnösnek találta Buda Ernőt izgatás büntetében és megállapította bűnsegédi szerepét két rendbeli tiltott határátlépésben, ezért 1 év 3 hónap börtönbüntetésre, 1000 Ft vagyonekobzásra és politikai jogainak 3 évre való felfüggesztésére ítélte. Pollók Lászlót bűnösnek találták három rendbeli, míg Répánszkyt egy rendbeli izgatás büntetében, ezért Pollókot 2 év 1 hónap börtönre, Répánszkyt hat hónap börtönbüntetésre ítélték. (Mindhármuk esetében beszámították az előzetes letartóztatásban letöltött időt.) Az ítélet ellen a Szolnok Megyei Ügyészség és a védelem is fellebbezést nyújtott be. A fellebbviteli fórumot Buda Ernőék esetében a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának Népbírósági Tanácsa jelentette, amely a nyomozati anyag és az első fokú tárgyalás iratainak áttanulmányozása után 1958. december 15-én kezdte meg az ügy tárgyalását. A népbírósági tárgyalás jelentősége, hogy ezen a fórumon ismét összekapcsolódott – az első fokon egyszer már szétválasztott – Buda Ernőék és Majerszky Béláék ügye. Dr. Olgyai Andor ügyész az ügy súlyosságára való tekintettel zárt tárgyalás megtartását javasolta – államtitok megóvása címén –, amely javaslatot a bíróság el is fogadott. Buda Ernő és Majerszky Béla védője a népbírósági tárgyaláson is Major Ákos volt, aki védőbeszédében – igen aktív védői szerepet vállalva – elsősorban amellelt érvelt, hogy nincs elegendő bizonyíték a zalai és az alföldi ügyek közötti összefüggés alátámasztására. Ezen kívül kifejtette, hogy ellenforradalom alatt nem lehet külön szabotázst megállapítani, mert akkor nem lehet támadni a gazdasági tervet, ezáltal megkérdőjelezte a szabotázscselekedet, mint vád általános

³⁶ Buda Ernő évfolyamtársa volt Sopronban a harmadik Major fivérnek, Gábornak, és rajta keresztül kérte meg Major Ákost, hogy lássa el a védelmét. (Buda Ernő szóbeli közlése)

³⁷ Répánszky Istvánt egészségi állapota miatt rabkórházba szállították.

alkalmazási lehetőségeit. A védők minden igyekezete ellenére Buda Ernő és társai perében a népbírószági tanács megváltoztatta az első fokú ítélet jogi minősítését és bűnösnek találta a vádlottakat népi demokratikus államrend ellen irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel büntetésében. Ennek ellenére az elsőfokú ítéletet csak Répánszky István esetében súlyosbították (1 év), Pollók László büntetése ugyanannyi maradt, Buda Ernőét pedig 1 év 3 hónapra mérsékeltek. Az előzetes letartóztatásban letöltött időt természetesen beszámították a letöltendő büntetésbe így sem Buda Ernőnek, sem Répánszky Istvánnak nem kellett már visszamennie a börtönbe.

A Buda Ernő és társai ellen lefolytatott per a **konstruált vádak** és a kezdetben érvényesített kihallgatási módszerek alapján közeli hasonlóságot mutat az 50-es évek koncepciós pereinek vádalkotási és bizonyítási technikáival. Konkrét megegyezés a MAORT államosítása kapcsán a Papp Simon és társai ellen lefolytatott perrel mutatható ki. A zalai és az alföldi olajipari szakemberek ellen 1957-58-ban indított perek voltaképpen a MAORT-per folytatásának tekinthetők, hiszen mind a két régió vezető szakembergárdája a volt MAORT mérnökök közül került ki. A rendőrségi nyomozás során felvett kihallgatási jegyzőkönyvek, az alföldi és zalai ügyek összevonásának ténye mind arra utalnak, hogy a hatalom igyekezett kapcsolatot keresni az 1949-es és 1956-os események között. A MAORT-os „összeesküvés” folytonosságának hangsúlyozásával, a kőolajosok ellen lefolytatott perek során a kádári ideológia tulajdonképpen a Rákosi-kor ellenségképzési mechanizmusát vette át. Ennek fényében válik érdekessé történelmi szempontból a Buda Ernő és társai ellen indított per, és ez tenné indokolttá a témával kapcsolatos további kutatásokat.

Fülöp Tamás – 1973-ban született Miskolcon. 1995-ben végzett tanító-művelődésszervező szakon a Jászberényi Főiskolán, majd 1998-ban szerzett a Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán történész diplomát. 1998 óta a Szolnoki Főiskola oktatója, jelenleg doktori disszertációját készíti.